

inheemse pers in Makassar op Celebes een oproep van Tjipto; deze oude voorman van de nationalistische beweging, die zich met het oog op een betere medische zorg in november '39 naar een nieuw verbanningsoord, Makassar, had mogen begeven¹, was op Banda waar hij van eind '27 tot eind '39 in ballingschap had geleefd, evenals Sjahrir tot het inzicht gekomen dat het Nederland en Indië verbindende belang van het behoud van de democratie moest prevaleren boven de engere belangen van de nationalistische beweging (een inzicht dat van beiden aan het gouvernement bekend was²) – in zijn oproep heette het o.m.: 'Nu staan we naast de Nederlanders, nu het Japanse gevaar dreigt. Begraaft de geschillen met

¹ Hij had in mei '39 verzocht, naar Makassar te mogen gaan voor een medische en tandheelkundige behandeling; die verplaatsing werd door het gouvernement betaald dat ook bereid bleek, zijn artsen- en tandartsenrekening te betalen; daaraan ging evenwel ambtelijk overleg vooraf dat volle vijf maanden duurde. ² Kort na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog had Sjahrir zijn inzichten neergelegd in een lange brief aan Tjipto waarin hij uitdrukking gegeven had aan zijn hoop dat het gouvernement de nationalistische beweging als 'eventuele bondgenoot' zou willen beschouwen. Waarom, zo vroeg hij zich af, deed het dat nog niet? 'Uit conservatisme en uit angst voor verlies aan prestige meer nog, geloof ik, dan uit wantrouwen in de volksbeweging en in de bedoelingen van haar voormannen'; daardoor was van de 'vlucht van het ambtenarendenken naar de regionen van het politieke denken . . . nog niets te bespeuren'. Sjahrir had verder geschreven dat zijn 'sympathie aan de kant van de democratieën' was – de gevaren voor *Indonesia* moesten groter zijn, had hij gedacht, voor men hem zijn 'politieke handelingsvrijheid' zou hergeven. 'Bij het uitbreken van een oorlog in de *Pacific*, waarbij Nederland en *Indonesia* beide betrokken worden, moet de volksbeweging', aldus zijn opinie, 'moreel en actief meewerken aan de verdediging van dit land . . . De regering zal die volksbeweging alle ruimte van beweging moeten verschaffen, die ze nodig heeft om haar taak te kunnen verrichten' – niet zonder dat die regering concessies deed! 'Zij zal daarvoor onvermijdelijk aan de volksbeweging een gedeelte van haar verantwoordelijkheid moeten overdragen . . . omdat, wat ook de onder gelegen doeleinden mogen zijn, van de nationalistische medewerking . . . in de verdediging van dit land toch onmiddellijk alleen betekent de verdediging van de Nederlands-Indische staat, waaronder immers ook het Indonesische volk begrepen is . . . De regering moet de moed hebben om het kader van de beweging, dat nu wordt vastgehouden in de interneringsoord, aan de beweging terug te geven.' (brief, 21 sept. 1939, van Sjahrir aan Tjipto in Kwantes, dl. IV, p. 681 e.v.).

Tjipto had deze brief aan de hoogste Nederlandse bestuursambtenaar op Banda gezonden, daarbij in een eigen brief vermeldend dat Sjahrir ook de gedachtengangen van Hatta had weergegeven (die eveneens nog steeds op Banda geïnterneerd was), en de gouverneur van de Grote Oost had de brief vervolgens aan van Starckenborgh doen toekomen. Beide brieven waren eenvoudig voor kennisneming aangenomen en eind '39 zonder commentaar toegezonden aan het Haagse departement van koloniën dat er evenmin op reageerde.